

Twée kinderen als norm

Nederlandse gezinnen kiezen vaker voor de lusten van kinderen dan voor de lasten Gijs Beets

Hoewel ‘vrijwillige kinderloosheid’ iets van alle tijden is, was het lange tijd een uitzondering. Tot ruim in de vorige eeuw vroeg vrijwel niemand zich af of hij of zij wel kinderen zou willen. Als je trouwde kwamen de kinderen ‘vrijwel vanzelf’, vooral ‘van God’. Pas met kinderen was een huwelijk gezegend. Bovendien waren kinderen onmisbaar als toekomstige werkkrachten in de veelal agrarische gezinsbedrijven. Verder was de kennis van (anti)conceptie en zwangerschap beperkt, terwijl de kerk en de heersende waarden en normen een grote kinderschaar stimuleerden.

Kinderen werden geboren zodra de uitzet gereed was en het huwelijk gesloten. Slechts bij uitzondering werden vrouwen buiten een huwelijk zwanger en als dat al gebeurde, leidde dat meestal tot een ‘moetje’, een inderhaast gesloten gedwongen huwelijk. Op het moment van bevalling waren de moeders dus getrouwd. Niet trouwen hield in de regel in dat men geen kinderen kreeg. Ongehuwd moederschap was vooral een schande. Was men wel getrouwd, maar kwamen er toch geen kinderen dan was dat meestal onvrijwillig en het wekte het medelijden van de omgeving op.

Voor een belangrijk deel bepaalde het kindertal de wijze waarop mensen hun leven konden inrichten. In feite is dat nog maar weinig veranderd. Kinderen bepalen nog steeds in hoge mate de tijdsbesteding van de moeder, haar arbeidsmogelijkheden, bestedingsmogelijkheden, gezondheid en haar positie in de samenleving. Kortom, haar status en levensgeluk. Ook voor vaders heeft het hebben van kinderen betekenis voor hun levensloop. Als vrouw en kinderen afhankelijk zijn van het inkomen van de vader, kan deze zich op de arbeidsmarkt weinig mislagen permitteren.

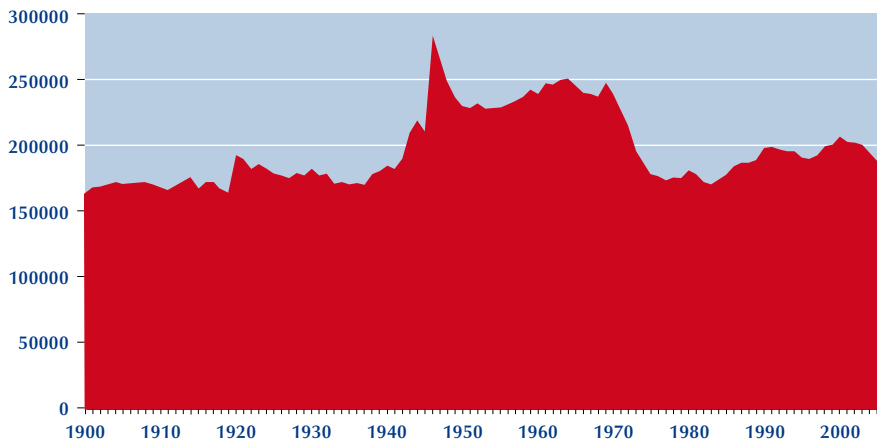
Drs. G.C.N. (Gijs) Beets is senior demografisch onderzoeker bij het Nederlands Interdisciplinair Demografisch Instituut (NIDI) in Den Haag en houdt zich bezig met nationale en internationale (demografische) aspecten van relatievorming en kinderen krijgen, vergrijzing en vergroening en groei en krimp van de bevolking

Bijna geen ander Europees land heeft zo’n grote naoorlogse geboortegolf als Nederland

Naoorlogse geboortegolf

Het aantal kinderen dat in Nederland werd geboren was, internationaal gezien, aanvankelijk hoog, maar daalde aan het eind van de jaren zestig van de vorige eeuw aanzienlijk. Daarna bleef het stabiel op een laag niveau. Grafiek 1 geeft de ontwikkeling van het totale jaarlijkse aantal levendgeborenen in Nederland weer sinds het begin van de vorige eeuw. Opvallend is de omvang van de geboortegolf na de Tweede Wereldoorlog – de bult in de grafiek tussen 1946 en het begin van de jaren zeventig. Er is bijna geen ander land in Europa te vinden met zo’n grote naoorlogse geboortegolf als Nederland heeft

grafiek 1 Absoluut aantal levendgeboren kinderen in Nederland, 1900 - 2005
(bron: CBS)

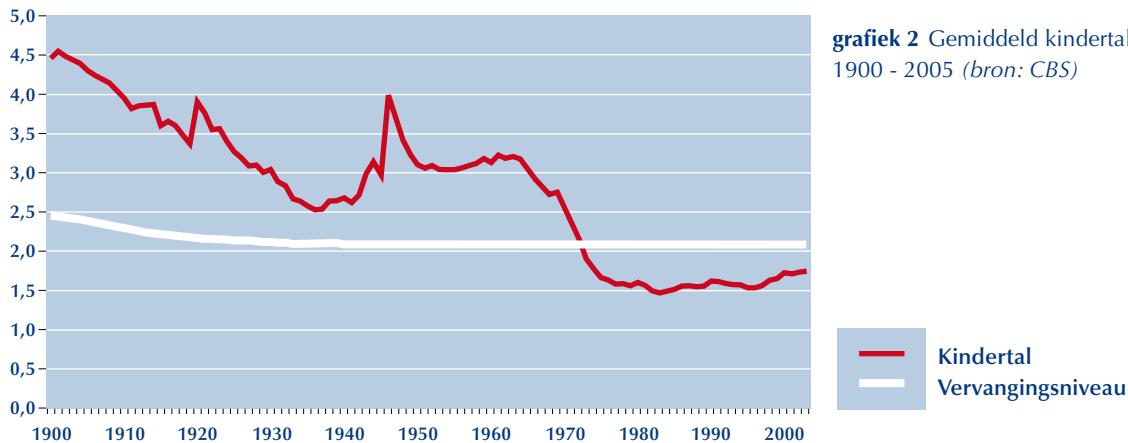
gekend. Door die grote geboortegolf is de Nederlandse bevolking nu nog relatief jong vergeleken met de ons omringende landen. Ook opvallend is dat het aantal geboren kinderen gedurende de gehele afgelopen eeuw zo stabiel is geweest. Het aantal geboorten schommelde licht rond de 180 duizend – met uitzondering van die naoorlogse golf. Die stabiliteit is merkwaardig omdat het aantal vrouwen dat moeder kon worden in die tijd verdrievoudigde. Het aantal vrouwen in de vruchtbare levensfase van 15 tot 44 jaar nam tussen 1900 en 2006 toe van 1,1 miljoen tot 3,5 miljoen. Per hoofd van de bevolking, dus gemeten over alle Nederlanders, is het beeld dan ook heel anders. Het bruto geboortecijfer – het aantal levendgeborenen per duizend inwoners – daalde van 32 naar 11.

Ongewenste zwangerschappen

Dat de betekenis van het geboortecijfer daalde, komt doordat het kindertal per vrouw – de meest gebruikte vruchtbaarheidsindicator – aanzienlijk daalde. Ooit vormden een grote kinderschare de zekerheid dat er op je oude dag voor je werd gezorgd. Bovendien was de kindersterfte hoog, waardoor er per gezin altijd wel een paar kinderen niet de volwassen leeftijd bereikten. Sinds de kindersterfte aanzienlijk is verminderd en nauwelijks meer een rol speelt en de AOW-uitkering 65-plussers in staat stelt voor zichzelf te zorgen, is een grote kinderschaar niet echt meer nodig om op oudere leeftijd te kunnen overleven. De ruimere acceptatie en beschikbaarheid van effectieve geboorteregeling deed het grote gezin verdwijnen. Vooral doordat ongewenste zwangerschappen door anticonceptie konden worden vermeden. Uit interviews blijkt dat onze voorouders een behoorlijk aantal ongewenste kinderen hebben gekregen. De meesten van hen werden uiteraard liefdevol verwelkomd, maar ze zouden vermoedelijk niet geboren zijn als er effectieve anticonceptie was geweest. De introductie van de anticonceptiepil, maakte het vanaf de jaren zestig opeens mogelijk om het krijgen van kinderen veel beter te regelen. Daardoor daalde het kindertal aanzienlijk en bleef het stabiel op een

De ruimere acceptatie en beschikbaarheid van effectieve geboorteregeling deed het grote gezin verdwijnen

aantal dat kennelijk correspondeert met het aantal kinderen dat nu gewenst is (grafiek 2). Ongewenste kinderen worden nauwelijks meer geboren en internationaal gezien behoort Nederland tot de landen met zeer lage aantallen tienerzwangerschappen en opgewekte abortussen. Dat het aantal buitenechtelijk geboren kinderen in Nederland sinds 1960 van slechts enkele procenten naar ruim dertig procent is gestegen, heeft niets te maken met een toenemende ongewenstheid van die kinderen, maar met veranderde opvattingen over het huwelijk. Veel van deze ‘buitenechtelijke kinderen’ worden wel in een relatie geboren, maar zonder dat er sprake was van een huwelijk. Het gemiddeld kindertal dat vrouwen, voordat zij moeder worden, verwachten te realiseren, wordt overigens net niet gerealiseerd. Dat komt doordat vrouwen de eerste

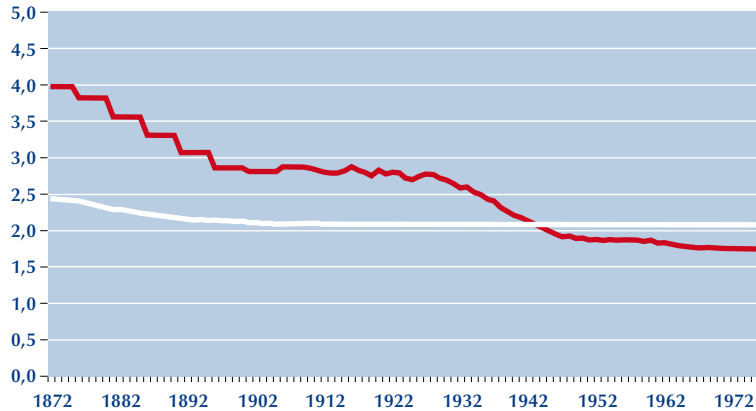
De gemiddelde leeftijd waarop vrouwen hun eerste kind krijgen, is met ruim 29 jaar, nog nooit zo hoog geweest als tegenwoordig

zwangerschap vaak uitstellen tot latere leeftijd. Daardoor nemen de kansen op een succesvolle zwangerschap af. Bovendien wordt de kans groter dat de relatie waarin de kinderen zouden worden verwekt al is ontbonden voor het koppel aan kinderen toe is. De helft van de (echt)scheidingen in Nederland vindt al plaats voordat er kinderen zijn geboren. Het valt niet altijd mee om daarna snel een andere, voor het ouderschap geschikte partner te vinden. Dat we in Nederland door de bank genomen niet meer dan twee kinderen ‘nemen’, komt ook doordat we onze kinderen tegenwoordig goed willen opleiden en voorbereiden op het leven als volwassenen. Iets dat gepaard gaat met aanzienlijke kosten.

vraag 1 Waarom worden er veel meer buitenechtelijke kinderen dan vroeger in Nederland geboren en veel minder ongewenste kinderen?

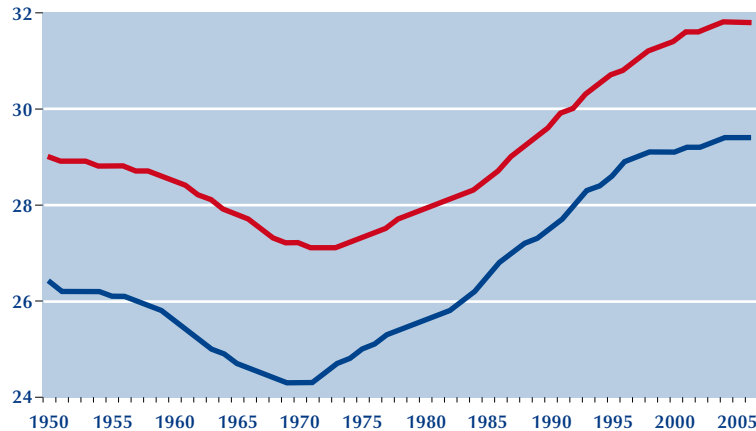
grafiek 3 Gemiddeld kindertal per vrouw per geboortear 1872 - 1975
(bron: CBS)

Kindertal — (rood)
Vervangingsniveau — (wit)

grafiek 4 Gemiddelde leeftijd van de moeder bij de geboorte van haar eerste en van haar tweede kind, 1950 - 2007
(bron: CBS)

Eerste kind — (rood)
Tweede kind — (blauw)

Minder kinderen en pas op latere leeftijd

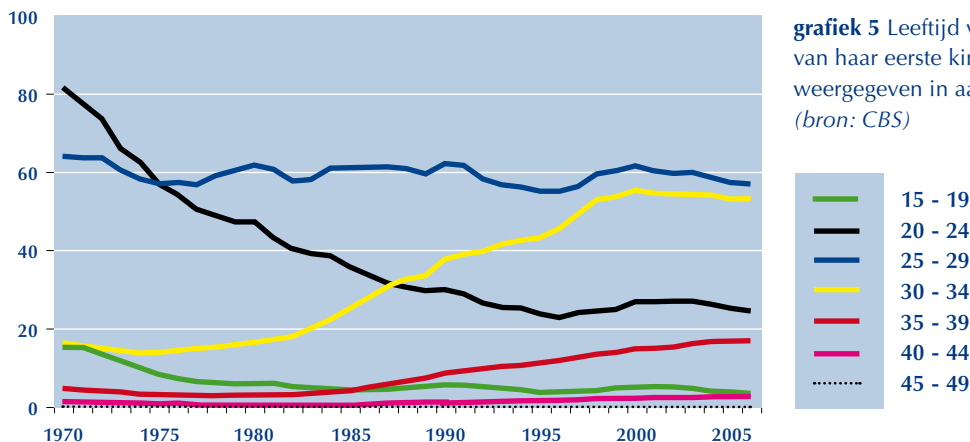
Grafiek 2 laat zien dat het kindertal vanaf 1900 tot 1940 behoorlijk is afgenomen. Na de Tweede Wereldoorlog was er dus de 'naoorlogse geboortegolf' en vanaf de jaren zestig de zeer effectieve anticonceptiepil. Het kindertal ligt nu onder het zogenoemde vervangingsniveau – het aantal kinderen dat per vrouw zou moeten worden geboren om de generatie precies te vervangen. In grafiek 3 staat dezelfde informatie als in grafiek 2, maar nu per geboortear. Vrouwen die in 1872 werden geboren, kregen hun kinderen gemiddeld op 28-jarige leeftijd, dus rond 1900. De beide grafieken kunnen precies op elkaar worden gelegd, maar het beeld van grafiek 3 is veel 'rustiger'. Dat komt doordat deze laat zien hoeveel kinderen vrouwen in hun leven uiteindelijk hebben gerealiseerd (of voor de geboorteargangen na 1960: naar verwachting uiteindelijk zullen realiseren). De leeftijd waarop vrouwen hun kinderen hebben gekregen, doet er in grafiek 3 niet toe, terwijl grafiek 2 juist uiterst gevoelig is voor veranderingen in de

leeftijd bij moederschap. Er is te zien dat het kindertal niet veel verder is gedaald dan 1,8. Nooit is het in de buurt gekomen van het dieptepunt van grafiek 2, dat op 1,5 ligt. Het verschil tussen beide grafieken wordt geheel verklaard door het uitstelgedrag van vrouwen sinds 1970. Ofwel van vrouwen die vanaf 1942 zijn geboren (grafiek 4). In 1970 was het heel gewoon om rond je 24ste moeder te worden. Eerder in die eeuw lag die leeftijd

Vooral hoger opgeleide vrouwen zien vaak meer in een arbeidscarrière dan in het ouderschap

nog iets hoger, maar zij is nooit zo hoog geweest als tegenwoordig, ruim 29 jaar. Ook de leeftijd waarop vrouwen voor de tweede keer moeder worden, is aanzienlijk gestegen. Nu zijn vrouwen die kinderen jonger dan vijftien jaar hebben zelf vooral tussen de 30 en 45 jaar. Voorheen was dat 25 tot 40 jaar. Het lijkt er overigens op dat er een eind gaat komen aan die opgaande leeftijdstrend.

In grafiek 5 is de leeftijd van de moeder ten tijde van de geboorte van haar eerste kind uitgegroot, vanaf 1970. Per kalenderjaar kregen toen zestig van de duizend vrouwen in de leeftijd van 25 tot 29 jaar hun eerste kind (dat is zes procent). Dat is nog steeds zo, maar het aandeel jongere vrouwen (20-24 jaar) dat voor het eerst moeder wordt, is aanzienlijk gedaald. Het aandeel oudere vrouwen (30-39-jarigen) dat een eerste kind baart, is juist gestegen. Op latere leeftijd moeder worden is vooral een gevolg van het gestegen opleidingsniveau van vrouwen. Veel vrouwen gaan tegenwoordig eerst werken voordat ze een gezin stichten. Dat is goed voor hun carrière en voor de schatkist, maar er kleven wel een aantal medische bezwaren aan dat pas op latere leeftijd kinderen krijgen.

grafiek 5 Leeftijd van de moeder bij de geboorte van haar eerste kind 1970 - 2007 per leeftijdsgroep weergegeven in aantal moeders per 1000 vrouwen (bron: CBS)

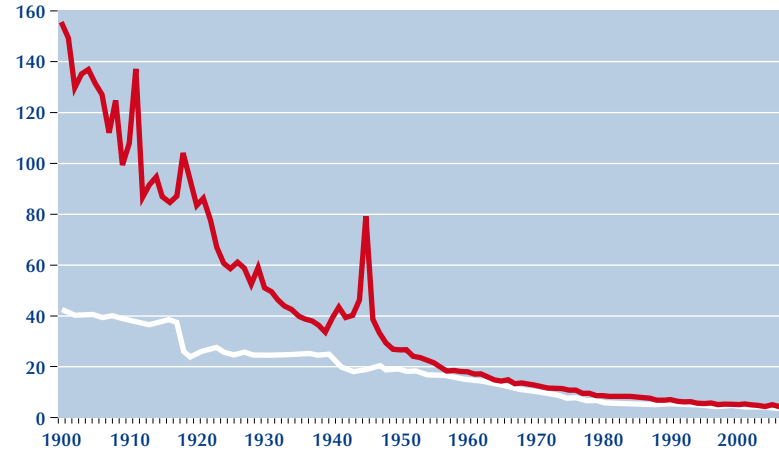
Ongewenste kinderloosheid en gezinsgrootte

De ongewenste kinderloosheid neemt toe en er zijn grotere gezondheidsrisico's voor vrouwen en kinderen. Zo is het krijgen van kinderen op latere leeftijd gerelateerd aan

(per 1000 levendgeborenen)

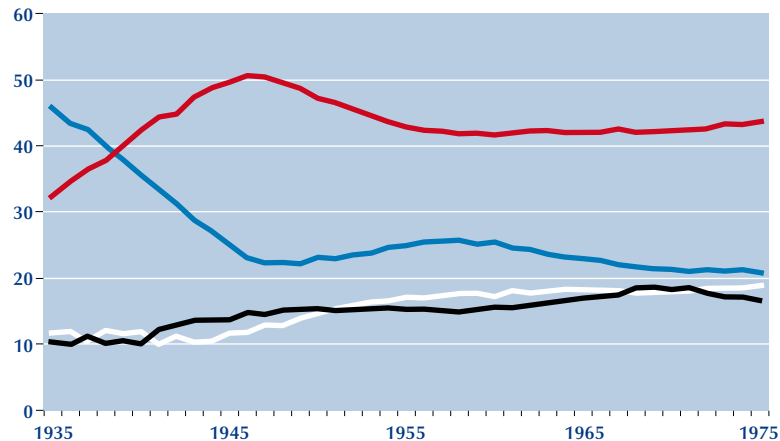
grafiek 6 Zuigelingensterfte en doodgeboorte per 1000 levendgeborenen, 1900 - 2007 (bron: CBS)

Zuigelingensterfte
Doodgeboorte

grafiek 7 Kindertal per vrouw per geboorteaar van de moeder 1935 - 1976 (bron: CBS)

Kinderloos
1 kind
2 kinderen
3+ kinderen

een grotere kans op borstkanker van de moeder op latere leeftijd en aan een hoger risico op een te vroeg geboren kind en meer zuigelingensterfte. Ondanks dat laatste blijft het aantal kinderen dat in de zuigelingentijd sterft, dalen. Wellicht doordat tienermoeders nauwelijks meer voorkomen. Vooral onder tienermoeders komt zuigelingensterfte veelvuldig voor, wat ook een verband heeft met hun ongunstige sociaal-economische positie. Daarnaast daalt de zuigelingensterfte onder allochtonen, hoewel deze onder Antillianen en Marokkanen in Nederland nog steeds duidelijk hoger is dan onder autochtonen. Grafiek 6 laat zien hoe de zuigelingensterfte en het aantal doodgeboren kinderen de afgelopen eeuw verminderden.

Dat het twee-kinderengezin sinds 1970 sterk in opkomst is gekomen, toont grafiek 7.

Van de vrouwen die in 1935 werden geboren, kreeg de helft drie of meer kinderen – gemiddeld 2,5 kind. Slechts zo'n tien procent van de vrouwen bleef kinderloos en even zoveel vrouwen kregen één kind en ongeveer een derde kreeg er twee. Vrouwen die ná 1935 werden geboren, kregen veel minder vaak drie of meer kinderen, en juist veel vaker géén, één of vooral twee kinderen. Voor vrouwen die rond 1970 werden geboren is het twee-kinderengezin, met veertig procent, relatief populair. Aanzienlijk populairder dan géén, één of meer dan twee kinderen (elk rond de twintig procent). De vrouwen die rond 1970 werden geboren zijn nu ruim 35 jaar en zullen naar verwachting gemiddeld 1,8 kind krijgen. Kinderloosheid wordt steeds meer geaccepteerd en gepraktiseerd. Vooral hoger opgeleide vrouwen zien vaak meer in een carrière dan in het ouderschap. Vaker dan voorheen zijn kinderloosheid en slechts één kind het gevolg van een onvervulde kinderwens, bijvoorbeeld doordat men (te) laat aan kinderen krijgen begon of een partner vond.

Verschillen naar regio en sociaal-economische situatie

De meeste van de hierboven genoemde ontwikkelingen kennen verschillen per regio of naar gelang de sociaal-economische karakteristieken van de ouders. Het niveau van onderwijs van de vrouw bijvoorbeeld is een belangrijke factor die verschillen in vruchtbaarheid kunnen verklaren. Net als het land van herkomst voor immigranten. Het onderwijsniveau van de partner heeft overigens meestal slechts weinig invloed. Hoger opgeleide vrouwen hechten dikwijls grote waarde aan de carrière binnen hun werk en hebben rond hun dertigste minder vaak dan anderen de geschikte partner gevonden om het ouderschap mee te delen. Soms hebben zij een partner die al kinderen uit een eerdere relatie heeft, waardoor zij misschien minder geneigd zijn om zelf kinderen te krijgen. Zijn hoger opgeleide vrouwen minder geneigd om zelf kinderen te krijgen, ze zijn (onder gelijke omstandigheden, zoals leeftijd) wel sneller zwanger dan minder hoog opgeleiden. Vermoedelijk komt dat omdat zij al langere tijd gezonder leven, over meer kennis beschikken, zoals over de menstruele cyclus en bij eventuele zorgen eerder naar de dokter gaan. Die gezondere leefstijl is waarschijnlijk ook de reden dat hoger opgeleide mensen langer leven dan lager opgeleiden. Omdat het opleidingsniveau van de Nederlandse bevolking nog steeds stijgt, twijfelen demografen er nauwelijks aan dat de lage vruchtbaarheid en het krijgen van kinderen op late leeftijd voorlopig zullen blijven. Het lijkt daarom onwaarschijnlijk dat het kindertal eerdaags weer boven het vervangingsniveau zou uitkomen. Vanwege de consequenties daarvan voor de bevolkingsomvang en de leeftijdsopbouw zal Nederland rekening moeten houden met een onvermijdelijke vergrijzing en bevolkingsdaling.

De genoemde trends gelden over het algemeen ook in de ons omringende landen. De mate waarin de diverse processen plaats hebben, kunnen van land tot land verschillen, maar de trends wijzen alle dezelfde richting op. De vruchtbaarheid en het daaraan gerelateerde gedrag van immigranten uit

Vrouwen die rond 1970 geboren zijn, krijgen gemiddeld 1,8 kinderen

vraag 2 Waardoor is de ongewenste kinderloosheid toegenomen?

westerse landen zijn meestal nauwelijks anders dan die van de autochtone bevolking. Immigranten uit niet-westerse landen gedragen zich in de eerste generatie meestal nog zoals men dat in het land van herkomst zou doen, maar de tweede generatie heeft zich al redelijk aangepast aan het nieuwe thuisland.

Het geplande gezin

Anticonceptie

Anticonceptie is ouder dan de weg naar Rome. Een Egyptische papyrusrol van 1500 voor Christus beschrijft al een zaaddodend recept voor een brouwsel met honing en de stekels van de acacia dat in de vagina moest worden ingebracht. Op fresco's uit het Oude Egypte staan mannen soms met een beschermend hoesje om hun penis afgebeeld. Aanvankelijk waren deze condooms gemaakt van linnen en schapen- en varkensdarmen. Later van rubber. Ook waren er middelen die in de baarmoederwand werden ingebracht – van kleine steentjes tot een ring van de darmen van de zijdworm. En er was de veel toegepaste natuurlijke techniek van 'periodieke onthouding', waarbij geslachtsgemeenschap alleen in bepaalde 'minder vruchtbare' delen van de menstruatiecyclus werd beoefend.

Pas in de twintigste eeuw echter kwamen er betrouwbaarder methoden dan de eerder genoemde technieken. De fysiologie van de vrouwelijke cyclus werd opgehelderd en men ontdekte dat een combinatie van oestrogenen en progesteron de ovulatie remde. Dat leidde begin jaren zestig tot 'De Pil'. Samen met de emancipatie van de vrouw heeft deze relatief eenvoudige en betrouwbare anticonceptie ertoe geleid dat vrouwen 'Baas in eigen Buik' werden en er minder ongewenste kinderen werden geboren. De anticonceptiepil is de afgelopen halve eeuw verder verbeterd, evenals het condoom van latex en de 'intra uterine' middelen, zoals het spiraaltje. En als permanente optie kwam de chirurgische sterilisatie van man of vrouw. In combinatie met maatschappelijke ontwikkelingen, zoals een stijging van de welvaart en het opleidingsniveau en een voortschrijdende ontkerkelijking, heeft de meer wetenschappelijke wijze van anticonceptie geleid tot een enorme toename van het 'geplande gezin'.

Kunstmatige bevruchting

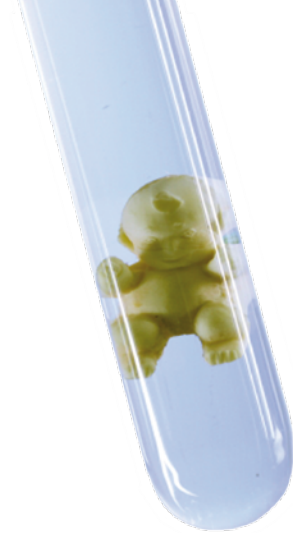
Als zwangerschap wel wordt gewenst, maar niet snel genoeg optreedt, kan een vruchtbaarheidskliniek uitkomst bieden. Vaak is de onvruchtbaarheid niet absoluut, maar is er een verminderde kans op een zwangerschap. Met langer blijven proberen, zouden heel wat zwangerschappen toch nog spontaan ontstaan. In deze tijd van planning, haast en snelle resultaten ontbreekt daarvoor vaak het geduld. Bovendien

neemt de kans op een zwangerschap na het dertigste levensjaar van de vrouw af, wat de urgentie na eerder uitstel van de zwangerschap doet toenemen, vooral als het paar ook een tweede kind wil.

De meeste uitstellers hebben veel vertrouwen in de moderne vruchtbaarheids-technieken zoals in-vitrofertilisatie (IVF). Daarbij worden met hormonen extra eitjes bij de ovulatie opgewekt, buiten de baarmoeder in het laboratorium bevrucht (vandaar ook wel reageerbuisbaby's genoemd) en het zich ontwikkelende embryo wordt bij de vrouw teruggeplaatst in haar baarmoeder. Hoewel de techniek is ontwikkeld voor vrouwen die verminderd vruchtbaar zijn, kan IVF ook worden gebruikt bij de bevruchting van vrouwen op hogere leeftijd. Nogal wat moderne vrouwen hopen op deze wijze zwanger te kunnen worden, nadat ze aanvankelijk hun zwangerschap uitstelden. Mogelijk heeft dit ook te maken met de mediagenieke verhalen over vrouwen die op zestigjarige leeftijd, dus ver na de menopauze, een kind baarden. Vrijwel nooit wordt daarbij verteld dat het slechts een enkele vrouw na de menopauze is gegeven om moeder te worden en dan alleen van een kind dat is ontstaan uit een door een jongere vrouw gedoneerde eicel. Overigens is daarover in Nederland geen discussie, de leeftijdsgrens voor IVF is 40 jaar. Ook voor de jongere vrouw is IVF niet louter rozengeur en maneschijn. Slechts ongeveer de helft van alle paren die met een IVF-behandeling beginnen, krijgt na één of meer pogingen uiteindelijk een kind. Omdat op oudere leeftijd de kans op succes met IVF ook afneemt, is dit percentage voor vrouwen boven de 35 jaar lager en nog veel lager voor vrouwen boven de 38. Ruim twee procent van alle kinderen in Nederland is via IVF geboren en bijna een zesde daarvan zijn meerlingkinderen – meestal tweelingen. Dit doordat bij IVF meer dan één embryo in de baarmoeder wordt teruggeplaatst. In vergelijking met eenlingkinderen worden meerlingkinderen vaak te vroeg en te licht geboren. Zulke kinderen hebben een veel grotere kans op complicaties; niet alleen vlak na de geboorte maar ook later.

vraag 3 Waarom is IVF niet louter rozengeur en maneschijn?

antwoord 1 Door een veranderde moraal trouwen veel koppels niet, terwijl ze wel kinderen krijgen. Door voorlichting en de beschikbaarheid van voorbehoedsmiddelen is het aantal ongewenste kinderen sterk verminderd.

antwoord 2 Vrouwen kiezen vaker voor uitstel van het krijgen van kinderen, bijvoorbeeld vanwege hun carrière. De vruchtbaarheid van vrouwen neemt af met de leeftijd en dikwijls ontbreekt ook een geschikte partner.

antwoord 3 Het succespercentage van IVF is niet heel hoog. Bovendien worden er relatief veel meerlingen geboren na een IVF-behandeling. Meerlingkinderen worden vaker te licht geboren en hebben meer kans op complicaties vlak na de geboorte en ook in hun latere leven.